

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXI

*FAKÜLTENİN KURULUŞUNUN 40.
YIL ÖZEL SAYISI*

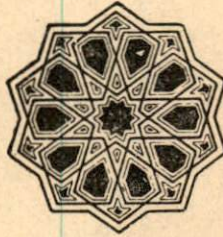
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXI

FAKÜLTENİN KURULUŞUNUN 40.
YIL ÖZEL SAYISI

*Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu
Yazarlarına aittir.*

SUNUŞ

Ankara Üniversitemiz 1946 yılında kurulduğundan bu yana pekçok fakülte, enstitü ve yüksekokulla yoğun bir şekilde faaliyetini sürdürmektedir. Üniversitemize 1949 yılında katılan ve en eski fakültelerimizden biri olan İlahiyat Fakültemiz, Erzurum Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesinin kurulmasına kadar bütün Türkiye üniversitelerinin tek İlahiyat Fakültesi olarak kaldı. Daha sonra İslam Enstitülerinin üniversitelere bağlanarak fakülteleşmeleri sonucu, bugün dokuz ayrı İlahiyat Fakültesi bulunmaktadır. Bununla birlikte Ankara Üniversitemizin İlahiyat Fakültesi, hem eski Yüksek İslam Enstitülerine öğretim elemanı vermiş, hem yeni İlahiyat Fakültelerine öğretim üyesi yetiştirmiş ve yetiştirmekte oluşu ile ana fakülte özelliğindedir.

Bu yıl (1989) 40. kuruluş yıldönümünü kutladığımız İlahiyat Fakültemiz yurtiçi faaliyetlerinin yanısıra, İslam Üniversiteler Birliğinin üyesi olarak, İslam araştırmaları alanına katkılarda bulunduğu gibi müslümanlarla hıristiyanlar arasındaki diyaloga yönelişlerde de etkili olmaktadır.

Papalık Gregorienne Üniversitesi ile Üniversitemiz arasında 1986 yılında yapılmış anlaşma ile öğretim üyesi değişiminde bulunuyoruz, ortak seminerler düzenliyoruz. Ortak araştırma projeleri hazırlamayı ve belki bir ortak yayına girmeyi düşünüyoruz. Mayıs 1989'da "Müslüman-Hıristiyan İlahiyat Eğitiminin Sorunları ve İşbirliği" konulu ilk seminer Roma'da yapıldı. Önümüzdeki yılın Mayıs ayında ikinci semineri Ankara'da düzenleyeceğiz. Konu "Tarih Boyunca Din, Kültür ve Tolerans" olacak. Gregorienne Üniversitesi, Rektörleri başkanlığında 12 kişilik bir profesör grubu ile katılacaklar.

Üniversitemizin, Avrupa ülkelerinin üniversiteleriyle olan bilimsel işbirliği anlaşmalarından İlahiyat Fakültemizi ilgilendirenlerden biri

de Almanya'nın Bamberg Üniversiteleri ile İlahiyat Fakültemiz arasındaki Din Eğitimi ortak çalışma girişimidir.

İlahiyat Fakültemiz "din meselelerinin sağlam ve ilmî esaslara göre incelenmesini mümkün kılacak, mesleki bilgisi kuvvetli, düşünüşte ihatalı din adamları yetiştirmek" amacına uygun olarak çalışmalar yapmaktadır.

40. yılının, ülkemize ve mensuplarına hayırlı olmasını, otuz küsur yıldır çıkmakta olan ve yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da aranan bir bilimsel kaynak olan derginin daha nice yıllar çıkmasını dilerim.

Prof. Dr. Necdet SERİN
Ankara Üniversitesi Rektörü

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
Prof. Dr. Necdet SERİN (Rektör) : Sunuş	III
İçindekiler	V
Doç. Dr. Münir KOŞTAŞ: <i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi</i>	1
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ: <i>Psikoloji Sözlüğü Üzerine Dene-me II</i>	29
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ: <i>Tasavvuf</i>	73
Prof. Dr. Beyza BİLGİN: <i>Atatürk ve Türk Kadını</i>	85
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU: <i>Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar</i>	95
Prof. Dr. İbrahim A. ÇUBUKÇU: <i>Şair Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Felsefi Düşüncesi</i>	137
Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU: <i>Mevlana'nın Çağdaş Derviş Ta-rikatları, Babalar, Kalenderiler ve Diğerleri</i>	147
Doç. Dr. Mehmet BAYRAKTAR: <i>Is There A Methodology In The Qur'an For The Natural Sciences?</i>	157
Doç. Dr. Salih AKDEMİR: <i>Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (SAV)'e Yaklaşımları</i>	179
Doç. Dr. Sabri HİZMETLİ: <i>Osmanlı Devrinde Cezayirde Gelişen Bilim ve Kültürün Genel Bir Değerlendirmesi</i>	211
Doç. Dr. Sabri HİZMETLİ: <i>Un Auteur Turc Contemporain İsmail-Hakkı İzmirli (1868-1946)</i>	231
Doç. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK: <i>Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış</i>	245

	Sayfa
Yrd. Doç. Dr. Münir ATALAR: <i>Türklerin Kâbe'ye Yaptığı Ekonomik Yardımlar</i>	261
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER: <i>Ruh Hastalıkları Tedavisinde Musiki</i>	271
Bekir DEMİRKOL: <i>Vaizlerin Ehliyetleri ve Mesleğe Yatkınlıkları Üzerine Deneysel Bir Çalışma</i>	283
Dr. Ahmet AKBULUT: <i>Hariciliğin Siyasi Görüşlerinin İtikadileşmesi</i>	331
Dr. İbrahim ÇALIŞKAN: <i>İstisna Akdinin Mahiyeti ve Unsurları</i>	348
Dr. İbrahim ÇALIŞKAN: <i>İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları</i>	367
Dr. Mustafa KILIÇ: <i>İslâm Kültür Tarihinde Mûsiki. Başlangıçtan Emevilerin Sonuna Kadar</i>	399
Ar. Gör. Mustafa ERDEM: <i>Câhız ve "El-Muhtar Fî'r-Redd Ala'n-Nasara" İsimli Risâlesi</i>	454
İ.A. Heinz KLAUTKE: <i>Federal Almanya ve Batı-Berlin'de Müslüman Türkler</i>	475
 Kitap Tanıtımı:	
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU: <i>Ahmet Salih Muhâyirî, Tefsiru Süfyân b. Uyeyne, (et-Tab'atu'l-Ûlâ) 1403/1983.s. 438</i> ...	487
Dr. Ali YILMAZ: <i>Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü</i>	491

“TEZKİRELERE GÖRE DİVAN EDEBİYATI İSİMLER SÖZLÜĞÜ”

Dr. Ali YILMAZ

Edebiyatımızda Şuarâ Tezkireleri

Yüzyıllardır devam edip gelen kültür tarihimiz boyunca birçok şairimiz yetişmiş ve divan edebiyatı, halk edebiyatı, tekke edebiyatı gibi çeşitli dallar içinde yer almış olan bu şairlerimiz birçok manzum eser meydana getirmişlerdir. Edebiyat tarihi malzemelerimizin büyük bir kısmını teşkil eden bu manzum eserler, kültür tarihimizin değerli hazineleri durumundadır. Bunlar içinde de özellikle divanlar, her biri ayrı bir sanat şaheseri olan kıymetli kültür varlıklarımızdır. Ayrıca bunlar, büyük ölçüde, yazıldıkları devirlerin hayat tarzını, duygu ve düşünce özelliklerini yansıtmaktadırlar. Bu edebî eserler, ister istemez yazarını da akla getirmektedir. Çünkü her yazar, kendi devrinin bir şahsiyetidir. Doğup büyüdüğü ailenin, yetiştiği çevrenin ve münasebet halinde bulunduğu insanların, onun şahsiyeti üzerinde büyük etkileri vardır. Onun şahsiyetini oluşturan bu faktörleri bilmek ve tanımak, eserini hangi şartlar ve duygular içinde meydana getirdiğinin bilinmesine ve yaşadığı yerlerin çeşitli özelliklerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Kültür tarihimizin bu mühim şahsiyetlerini tanımamıza yardımcı olacak biyografik kaynaklardan bir grubu tezkirelerdir. Genel olarak, “belli bir meslekte şöhret sahibi olmuş şahısların hayat hikayelerini anlatan, onların sözlerinden ve şüirlerinden kısa örnekler veren, yaşadıkları olaylardan ve menkabelerinden nakiller yapan eser” diye tarif edebileceğimiz bu eser türü, anlattığı kişilerin mesleklerine göre, tezkiretü’ş-şuarâ, tezkiretü’l-evliyâ, tezkiretü’l-hattâtın... gibi isimler almaktadır¹.

Bu tezkirelerin mühim bir kısmını şuarâ tezkireleri teşkil eder. Şuarâ (şairler) tezkirelerinde, daha çok, divan edebiyatı şairleri anlatılır. Bu eserlerde verilen bilgiler, çoğunlukla kısadır. Şairlerin doğum

¹ Çeşitli konulardaki tezkire örnekleri için bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, I, 338 v.d.; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Keşfü’z-Zünûn Zeyli*, I, 271 v.d.

yeri, adı, mahlası, varsa lakabı veya meşhur adı, mesleği veya varsa resmî görevi, hayatındaki bazı önemli değişiklikler, ölümü ve mezarının bulunduğu yer hakkında kısa bilgiler verilir. Şiirlerinden kısa örnekler yer alır. Bu örnekler, gazel ve kaside matla'ları, makta'lar, kıt'a veya rubâiler, ya da gazel, kaside ve mesnevîlerden seçilmiş parçalar olabilir. Şairlerin doğum tarihleri hemen hemen hiç yoktur. Diğer bir eksik tarafları da, anlatılan kişiye ait eserlerin isimlerinin verilmemiş veya pek azının verilmiş olmasıdır. Genellikle, çok kitap yazdığı veya divanı ve kitaplarının bulunduğu belirtilerek geçiştirilir. Bunun yanında, şahıslar anlatılırken, yazıldığı devirdeki toplumun durumu hakkında bilgiler veya en azından ipuçları veren cümleler, tezkirelerin en önemli yönlerinden birisidir. Diğer önemli bir yönleri de, konularının edebî şahsiyet, eser ve bunların çevredeki tesirleri olduğu için, eski edebiyatımızın birinci elden inceleme ve tenkididir.

İlk tezkire örnekleri Arapça² ve Farsça³ olarak yazılmıştır. Türkçe olarak yazılmış ilk şuarâ tezkiresi, Ali Şir Nevâî (844 / 1441-906 / 1501)'nin Çağatay lehçesiyle yazdığı *Mecâlisü'n-Nefâis*'tir. Bu eser, "meclis" adı verilen 8 bölüme ayrılmıştır. 1. Meclis'te, Nevâî'nin, ömürlerinin sonuna yetiştiği, fakat kendilerini tanıyamadığı şairler; 2. Meclis'te, küçüklüğünde ve gençliğinde tanışıp görüştüğü şairler; 3. Meclis'te, kendi zamanının belli başlı şairleri; 4. Meclis'te, zamanının, şiir yanında başka yönleriyle de meşhur olmuş mühim kişileri; 5. Meclis'te, şiir söyleyecek güçte oldukları halde, söylemeyip başka sahalarda yetişmiş olanlar; 6. Meclis'te, Horasan dışındaki yerlerde yetişmiş şairler ve diğer büyük zatlar; 7. Meclis'te, sultanlar ve şehzâdeler; 8. Meclis'te, Sultan Hüseyin Baykara anlatılmıştır.

Mecâlisü'n-Nefâis'e, Sâdıkî-i Kitâb-dâr tarafından, *Mecmau'l-Havâs* ismiyle zeyl yazılmıştır (1016 / 1607). Bunda, daha çok, hükümdar ve devlet adamlarından şiir söyleyenler anlatılmış, sekiz bölümden ikisi, Türk ve İran şairlerine ayrılmıştır.

Anadolu Türkçesiyle yazılmış olan ilk şuarâ tezkiresi, Sehî Bey (Ö. 955 / 1548)'in yazdığı *Heşt Behişt*'tir.⁴ Sehî Bey, eserinin başında, Molla Câmî'nin *Bahâristan*'ını, Devletşâh'ın *Tezkiretü's-Şuarâ*'sını ve

2 Bkz. Kâtip Çelebi, a.g.e., 1, 383. *Tezkiretü'bnü Hamdûn*'un müellifinin ölüm tarihi 562/1167'dir.

3 Bkz. Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 613; Kâtip Çelebi, a.g.e., I, 256 (Bahâristan) ve I, 387 (Devletşâh'ın *Tezkiretü's-Şuarâ*'sının yazılış tarihi 892/1487).

4 Bu tezkire Mustafa İsen tarafından sadeleştirilerek basılmıştır. Sehî Bey, *Tezkire "Heşt Behişt"*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980.

Ali Şir Nevâî'nin *Mecâlisü'n-Nefâis*'ini okuduğunu, bunun üzerine, "keşke Anadolu'da mevcut olup şöhret bulan değerli şairlerin adına da bir kitap yazılsa ve zamanın geçmesiyle bunların adı, gaddar zaman ve zalim feleğin eliyle zamâne defterlerinden kazanırsa, devrân mecmualarından ayrılmayıp unutulmasa diye düşünüp" eserini yazdığını belirtmektedir⁵. "Sehî Bey Tezkiresi" diye meşhur olan bu eser de, *Mecâlisü'n-Nefâis* gibi sekiz tabakaya ayrılmıştır. Zaten ismi de "sekiz cennet" mânâsına gelmektedir. 945 / 1538'de yazılmış olan eserin 1. Tabaka'sında, devrin padişahı Kanunî Sultan Süleyman; 2. Tabaka'sında, şair padişahlardan II. Murad, Fâtih, II. Bâyezid, Yavuz Sultan Selim, şehzadelerden Cem ve Korkud; 3. Tabaka'sında, şiir söylemiş olan vezirler ve beyler; 4. Tabaka'sında, âlimlerden bir grup; 5. Tabaka'sında, eserin yazıldığı zamanda vefat etmiş bulunan şairler; 6. Tabaka'sında, yazarın, yaşadığı zamana yetişip de gençliğinde hizmet ettiği ve sohbetlerinde bulunduğu şairler; 7. Tabaka'sında, yazarın kendi çağdaşı olan şairler; 8. Tabaka'sında, Sehî'ye göre daha genç olan ve kendilerinde kabiliyet görülen şairler yer almaktadır.

Heşt Behişt, Anadolu'da yetişen şairleri anlatan ilk tezkire olması bakımından önemlidir. Anadolu Türkçesiyle yazılmış ikinci tezkire olarak bilinen Hatibzâde Abdüllatif (896 / 1491-990 / 1582)'in *Lâtîfî Tezkiresi*'nde daha önce 10 kadar tezkire yazıldığı belirtilmekte⁶ ise de, sadece Sehî Bey'inki bilinmektedir.

Latîfî Tezkiresi, iki ana bölüme ayrılmış, birinci bölümde Türk ve İranlı meşhur şairlerle, şair padişah ve şehzâdelere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, eserin yazıldığı tarihe kadar ölmüş bulunan şairlerle, o zaman hayatta olanlar, alfabetik sırayla anlatılmıştır. Bu tezkirenin tertibi, daha sonra yazılmış tezkirelerin çoğunda devam eden bir gelenek olmuştur. *Latîfî Tezkiresi*'nden sonra Anadolu Türkçesiyle yazılmış olan tezkirelerin başlıcaları şunlardır:

Ahdî Ahmed Çelebi(Ö. 1002 / 1593), *Gül-şen-i Şuarâ*. 971 / 1563'de yazılmıştır.

Pir Mehmed Âşık Çelebi (926 / 1519-979 / 1571), *Meşâirü's-Şuarâ*. 974 / 1566'da yazılmıştır.

Kınalızâde Hasan Çelebi (953 / 1546-1012 / 1603), *Tezkiretü's-Şuarâ*. 994 / 1585'te yazılmıştır. "Kınalızâde Tezkiresi" diye de bilinen bu

5 Bkz. Sehî Bey, a.g.e., s. 30-32.

6 *Latîfî Tezkiresi*, s. 301, İstanbul 1314.

eser, Dr. İbrahim Kutluk tarafından hazırlanarak, 2 cilt halinde tenkidli olarak basılmıştır (Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1978, 1981).

Beyânî Şeyh Mustafa (Ö. 1006 / 1597), *Tezkire* (Beyânî Tezkiresi).

Riyâzî Mehmed (980 / 1572-1054 / 1644), *Riyâzü's-Şuarâ*, 1018 / 1609'da yazılmıştır.

Kâfzâde Fâizî (Ö. 1031 / 1620), *Zübdetü'l-Eş'âr*. Şairler hakkında kısa bilgilerle yetinilmiş, daha çok şiiirlerinden örnekler verilmiştir.

Yümnî Mehmed Sâlih (Ö. 1073 / 1662), *Tezkire* (Yümnî Tezkiresi). Bu tezkire, yazarının ölümü üzerine yarım kalmış ve sadece 29 şair yer almıştır.

Seyyid Mehmed Rızâ (Ö. 1082 / 1671), *Tezkire* (Rızâ Tezkiresi). 1030 / 1621'de yazılmıştır.

Seyrekzâde Mehmed Âsım (Ö. 1086 / 1675), *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*. İsminden de anlaşılacağı gibi, Kâfzâde Fâizî'nin *Zübdetü'l-Eş'âr*'ma zeyl olarak yazılmıştır.

Güftî Ali (Ö. 1088 / 1677), *Teşrifâtü's-Şuarâ*. Yazarın çağdaşı olan şairler anlatılmaktadır.

Mücib, *Tezkire* (Mücib Tezkiresi). 1122 / 1710'da yazılmıştır. IV. Murad ile, 100 civarında şair anlatılmaktadır.

Safâyî Mustafa (Ö. 1138 / 1725), *Tezkire* (Safâyî Tezkiresi). 1134 / 1721'de yazılmıştır. 1050 / 1640'dan sonra yetişmiş şairleri anlatır.

Mirzazâde Sâlim Mehmed Emin (1099 / 1687-1156 / 1743), *Tezkire* (Sâlim Tezkiresi). 1134 / 1721'de yazılmıştır. 1099 / 1687 ve 1133 / 1720 tarihleri arasında yetişmiş şairler anlatılmaktadır.

İsmâil Belîğ (1079 / 1668-1142 / 1729), *Gül-deste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dâniş-verân-ı Nâdire-dân*. Daha çok Bursa'da yetişenleri anlatır. Şairler hakkında kısa bilgiler verilir. Özellikle şiiir örneklerinin yer aldığı bir antoloji niteliğindedir⁷.

İsmâil Belîğ, *Nuhbetü'l-Asâr li-Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*. Kâfzâde Fâizî'nin *Zübdetü'l-Eş'âr*'nın zeyli olan bu eser, tezkire vasfını taşımanın yanında, daha çok şiiir örneklerinin yer aldığı bir antoloji niteliğindedir. Şairlerin hayat hikâyeleri özet olarak verilmiş ve şiiirlerinden bol bol örnekler alınmıştır. Yazarın kendi el yazısı ile yazılmış tek

7 Bkz. Doç. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Bursalı İsmail Belîğ*, s. 86 v.d., Gazi Üniversitesi yayını, Ankara 1985.

nüshası Doç. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu tarafından hazırlanarak Gazi Üniversitesi tarafından yayınlanmıştır (Ankara 1985).

Râmiz Hüseyin, *Adâb-ı Zürefâ*. 1198 / 1783'te yazılmıştır. *Sâlim Tezkiresi*'nin zeylidir. 1133 / 1720'den sonraki şairleri anlatır.

Kemiksizzâde Safvet Mustafa, *Nuhbetü'l-Asâr min Ferâidi'l-Eş'âr*. 1197 / 1782'de yazılmıştır. 330 civarında şairden bahseder.

Silahdârzâde Mehmed Emin, *Tezkire* (Silâhdar Tezkiresi). 1164 / 1750-1204 / 1789 tarihleri arasında vefat etmiş şairlerin kısa biyografileri ve şüirlerinden örnekler vardır.

Şefkat Seyyid Abdülfettah (Ö. 1242 / 1826), *Tezkire* (Şefkat Tezkiresi). 1229 / 1813'te yazılmıştır. 115 kişiden bahseder.

Tevfik, *Mecmûatü't-Terâcim*. 1242 / 1826'da yazılmıştır. 1000 / 1592'den sonra ölen şairleri ihtiva eder.

Sahhaflarşeyhizâde Vak'a-nüvis Es'ad Mehmed Efendi (1201-1786-1264 / 1847), *Behçe-i Safâ-endûz*. 1251 / 1835'de yazılmıştır. 1135 / 1722 ve 1251 / 1835 tarihleri arasında yaşamış şairleri anlatır.

Şeyhülislâm Ahmed Ârif Hikmet (1201 / 1786-1275 / 1859), *Tezkire* (Ârif Hikmet Tezkiresi). 1250 / 1834'te yazılmıştır. Bu tarihe kadar yetişmiş olan şairlerden çok kısa olarak bahseder.

Fâtın Dâvûd (1229 / 1813-1283 / 1866), *Hâtîmetü'l-Eş'âr*. 1135 / 1722'den 1269 / 1852 tarihine kadar yetişmiş şairleri anlatır. 1271'de İstanbul'da basılmıştır. Bununla tezkireler devri kapanmış kabul edilirse de⁸, bundan sonra da tezkire türünde veya benzeri özelliklere sahip eserler yazılmıştır. Buna örnek olarak şunları zikredebiliriz:

Mehmed Tevfik (1259 / 1843-1311 / 1893), *Kâfile-i Şuarâ*. Ancak (dâl) harfine kadar gelebilmiş ve yarım kalmış olan bu tezkire 1290'da İstanbul'da basılmıştır.

İnehanzâde Mehmed Nâil (Tuman) (Ö. 1958), *Tuhfe-i Nâilî*.

Mehmed Esrâr Dede, *Tezkire* (Esrâr Dede Tezkiresi). Mevlevî şairleri anlatır.

Anadolu Türkçesiyle yazılmış tezkirelerin başlıcaları bunlardır. Bunlardan başka tezkire isimleri de zikredilmekte ise de, ya bunların sadece isimleri bilinmektedir, ya da pek önemli değildir⁹.

8 Bkz. Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 254, 2. baskı, Ankara 1984.

9 Bkz. Agah Sırrı Levend, a.g.e., I, 251, 252, 351, ve 352.

Yukarda da belirttiğimiz gibi, Anadolu Türkçesiyle yazılmış olup da bilinen ilk tezkire *Heşt Behişt*'tir. Onunla başlayan bu gelenek hızla gelişmiş ve birbiri ardına tezkireler yazılmıştır. Sonradan yazılan bu tezkirelerin bir kısmında, daha önceki tezkirelerde anlatılanların çoğu veya bir kısmı tekrar yer almış, ayrıca ilk tezkirelerde bulunmayan veya o yazarın yetişemediği şairler ilave edilmiştir. Bu bakımdan bazı şairlerin çoğu tezkirede zikredilmiş olduğunu görmekteyiz¹⁰.

Tekrarların çok olmasına ve ayrıntılı bilgi bulunmamasına rağmen, başka hiçbir yerde hakkında bilgi bulunamayacak şairlerimiz için buralarda verilen bilgiler oldukça önem taşımaktadır. Bazan özellikle şairler söz konusu olduğu zaman başvurulabilecek yegane kaynak durumdadırlar. Bunlar, aynı zamanda birer edebiyat araştırma ve tenkit özelliği de olan¹¹ nesir türündeki orijinal eserlerdir.

"Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü"

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, 1988 yılının son aylarında, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü* isimli bir kitap yayımlanmıştır. (Kaynak Eserler Dizisi: 12. XII + 580 s.). Bu kitap, yukarda anlattığımız şuarâ tezkirelerinde anlatılan şairlerin indeksi niteliğindedir. Yazar ve isimlerini belirttiğimiz tezkirelerin birçoğu yanında, içinde şairlerin anlatıldığı diğer bazı kaynaklar taranarak şairlerin isimleri tesbit edilmiş, şairin hayatıyla ilgili ortak noktalar birleştirilmiş ve birbirinden farklı nakillere de yer verilerek şairler kısa kısa anlatılmıştır. Eser, bu özellikleriyle, şimdiye kadar yapılmamış, emek mahsülü, orijinal bir çalışmadır.

Söz konusu kitap bir heyet tarafından hazırlanmıştır. Heyette, Doç. Dr. Halûk İpekten, Doç. Dr. Mustafa İsen, Doç. Dr. Recep Toparlı, Doç. Dr. Naci Okçu ve Yrd. Doç. Dr. Turgut Karabey bulunmaktadır.

Önsöz'de, eserin hazırlanış gayesi anlatılırken, bütün tezkirelerin tek tek yayımlanmasının kısa zamanda gerçekleşmesinin mümkün görülmediği, bu yüzden, tezkirelerde anlatılan şairler hakkındaki bilgilerin bir araya toplanmasının düşünüldüğü belirtilmektedir. Bunun gerçekleşmesi için yapılan çalışmalar ve esere alınan bilgiler hususundaki prensipler de şöyle anlatılıyor:

10 Agah Sırrı Levend, yukarda isimlerini yazdığımız tezkirelerden *Gül-deste-i Riyâz-ı İrfân* ve *Tuhfe-i Nâîli* dışındakilerde anlatılan şairlerin isimlerini tek tek belirtmiştir. Bkz. a.g.e., I, 257-351.

11 Bu konuda bkz. Harun Tolasa, *Sehi, Latifi ve Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir 1983.

“Tezkirelere giren isimler önce tek tek fişlendi. Bu işlem bittikten sonra tasnif edilen ortak fişler yeniden yazılarak fişlerin teke indirilmesi sağlandı. Ardından da alfabetik olarak sıralanan fişler kitaptaki yerlerini aldılar.

Fişleme sırasında şair ve yazarların doğum yeri, lakabı, öğrenim durumu, meslek ve makâmı, başlıca hocaları, hayatındaki önemli değişiklikler, ölümü, varsa ölüm tarihi, mezarının yeri, edebî durumuyla ilgili değerlendirmeler ve eserleri, kısacası, örnekler hariç onların hayat ve sanatına dair, kaynaklarca verilen hemen tüm bilgiler alınmaya çalışıldı.” (s. IV)

Burada belirtilen bilgilerden değişik tezkirelerde ortak olanlar, kitapta, kaynak gösterilmeden verilirken, farklı olanlar kaynakları belirtilerek nakledilmiştir. Meselâ, aynı sayfada yer alan Cemâlî ve Cemî mahlaslı iki şair hakkındaki bilgilerde de bu açık olarak görülebilmektedir:

“CEMÂLÎ: Fatih Sultan Mehmed dönemi şairlerindedir. Sehî, Âli ve Fâizî’ye göre Karamanlı, Riyâzî’ye göre Bursalıdır. Latîfi, Karamanlı veya Bursalı olduğunu belirtir. II. Bâyezid devri sonlarında ölmüştür.

Hümâ ve Hümâyün adlı bir eseri vardır. Bu eseri Fâtih’e sundu. Latîfi, divanı olduğunu da belirtir ve güzel şiirlerinin olduğunu zikreder. (Kay.: S., L., HÇ., K., R., F.)

CEM’Î: (Ö. 1070/1659) İstanbul’da doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra kadı oldu. Divanı vardır. (Kay.: B., F., AS., SA.)” (s. 87)

Bu örneklerde de görüldüğü gibi eserde, herhangi bir şair hakkında bilgi verildikten sonra, o bilgilerin alındığı kaynaklar kısaltmalar halinde gösterilmiştir.

İsimler Sözlüğü’nde verilen bilgiler sınırlıdır. Şairlerin tezkirelerde yer alan sözleri, menkıbeleri ve şiirlerinden örnekler alınmamıştır. Bu, böyle bir eser için eksiklik değildir. Çünkü kaynak olarak alınan eserlerde anlatılanların hepsinin nakledilmesi çok kabarık bir hacmin ortaya çıkmasına sebep olurdu. Ancak, bir şair için geniş çaplı bir araştırma yapmak isteyen birisi için, esas kaynaktaki bilgiler çok önemli olabilir ve o zaman esas kaynaklara müracaat etmek gerekir. Bu bakımdan, bilgilerin asıl kaynaklarının verilmiş olması son derece isabetli olmuştur.

İsimler Sözlüğü'nün kaynaklarının çoğunu, yukarda saydığımız tezkireler teşkil etmektedir. Bunlar şu tezkirelerdir: *Mecâlisü'n-Nefâis*, *Mecmau'l-Havâs*, *Heşt Behişt*, *Latîfî Tezkiresi*, *Gül-şen-i Şuarâ*, *Meşâirü's-Şuarâ*, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şuarâ'sı*, *Beyânî Tezkiresi*, *Riyâzü's-Şuarâ*, *Yümnî Tezkiresi*, *Rızâ Tezkiresi*, *Zeyl-i Zübtü'l-Eş'âr*, *Teşrifâtü's-Şuarâ*, *Müci'b Tezkiresi*, *Safâyî Tezkiresi*, *Sâlim Tezkiresi*, *Gül-deste-i Riyâz-ı İrfân*, *Nuhbetü'l-Âsâr li-zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*, *Adâb-ı Zurefâ*, *Şefkat Tezkiresi*, *Ârif Hikmet Tezkiresi*, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, *Esrâr Dede'nin Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye'si*.

Bunlardan başka, aslında bir tarih kitabı olmakla beraber, edebiyat tarihine dair zengin malzeme ihtiva eden ve içinde 300 kadar şairin hayat hikayesine de yer verilmiş bulunan Gelibolulu Âlî'nin *Kunhü'l-Ahbâr* isimli eseri de¹² kaynaklar arasında yer almıştır. Ayrıca, Abdurrahmân-ı Hibri (Ö. 1087/1676)'nin, Edirne'de yetişen şairlerle ilgili *Enisü'l-Müsâmirin*'i ve Âkif Mehmed (XVIII. y.y.)'in, Enderûn'da yetişenleri anlatan *Mir'âtü's-Şi'r*'i de bunlara ilave edilmiştir.

Kaynakların ekseriyeti basılmamış olduğundan, yazma nüshalarından faydalanılmış ve bu nüshaların yerleri gösterilmiştir (s. IX-XI). Eserlerin kısaltmaları da s. XII'dedir.

Önsöz'de belirtildiğine göre, *Mecâlisü'n-Nefâis* ve *Mecmau'l-Havâs*'ta, daha çok Türk olmayan veya Türkçe yazmayan şairler anlatıldığından, onlardan sadece Türk olduğu veya Türkçe yazdığı belirtilenlerin esere dahil edildiği; Fâtin'in, şair olmayanları da dahil ettiği için tenkid edilen¹³ *Hâtimetü'l-Eş'âr*'ındaki şairlerden, hakkında üç cümleden fazla bilgi verilenlerin alındığı belirtilmektedir.

"Ali Şir Nevâî'nin *Mecâlisü'n-Nefâis*'inden klâsik tezkire türünün son örneği sayılan Fâtin'e kadar tezkirecilik tarihinde yer alan bütün tezkireler bu çalışmanın konusu olmuştur." (s.V) denilmekle beraber, bu türün bazı örneklerinin kaynaklar arasında yer almadığı görülmektedir. Ayrıca Fâtin'den sonrasına yer verilmemiş olması, eserin daha da zenginleşmesine mani olmuştur. Bunun için *Tuhfe-i Nâilî*'yi zikredebiliriz. İki cilt halinde muntazam bir şekilde hazırlanmış yazma halindeki bu eser¹⁴, tanıtma konumuz olan isimler sözlüğünün benzeri

12 Bu eser 1277'de İstanbul'da 5 cilt halinde basılmıştır. Eserin tezkire kısmı üzerinde Mustafa İsen tarafından doktora tezi yapılmıştır. Mustafa İsen, *Kunhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1979.

13 Bir örnek olarak bkz. Agah Sırrı Levend, ag.e., I, 345.

14 İnehanzâde Mehmed Nâil (Tuman), *Tuhfe-i Nâilî*, (I-II), (yazma), Türk Ansiklopedisi Kütüphanesi (Ankara), No.: 1959-B-15/1-2.

bir kaynaktır. Belli başlı kaynaklarda ismi geçen bütün şairler, mahlaslarına göre alfabetik sırayla kaydedilmiş, yanlışlıklara değinilmiş, şair hakkında kısa kısa bilgi verilerek, sayfa numaralarıyla bilgilerin kaynakları belirtilmiştir. Eğer bu eser de, *İsimler Sözlüğü*'nün kaynakları içinde yer alsaydı, bizce, daha çok şair hakkında bilgi verilmiş olurdu. Bir örnek verecek olursak, ilk defa Türkçe olarak bir evliya tezkiresi telif etmiş olmakla beraber¹⁵, aynı zamanda meşhur olmamış bir divan şairi olan Köstendilli Süleyman Şeyhî,¹⁶ *Tuhfe-i Nâilî*'de (II, 521) zikredildiği halde, başka tezkirelerde ismi geçmediği için *Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde yer alamamıştır. Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Yine, Fâtin'in *Hâtimetü'l-Eş'âr*'ına zeyl olarak yazılan ve 1269/1853'ten eserin yazıldığı tarihe kadar yetmiş şairlerin anlatıldığı, İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1287/1870-1957)'in *Son Asır Türk Şairleri*'nin de kaynaklar arasında yer alması, *İsimler Sözlüğü*'nün muhtevasının zenginleşmesinde katkıda bulunabilirdi. (*Son Asır Türk Şairleri*'nin yeniden basılması ise ayrı bir önem arz etmektedir).

Önsöz'de de belirtildiği gibi (s. VI), *İsimler Sözlüğü*'ne alınan bilgiler, herhangi bir tedkik ve tahlile tâbi tutulmadan aynen alınmış, hatta tezkirelerdeki, şairlerin sanatı hakkındaki değerlendirme ve ifadelerine dahi yer verilmemiş; "ham bilgiler" olarak nitelendirilen bu bilgilerin, bundan sonra yapılacak çalışmalarla tenkid ve tahlile tabi tutulabileceğine işaret edilmiştir. Eseri hazırlayanlar, karşılaşılabilecek bazı hatalar için şöyle demektedirler:

"Hemen ifade etmek gerekir ki, bu tip genel eserler daima yanlışlığa açık eserlerdir. Özellikle çalışmanın bir ekip tarafından ve uzun sayılabilecek bir zaman içinde yürütülmüş olması, birtakım üslûp ve bilgi tutarsızlığına yol açmış olabilir. Bunları en aza indirmek için elimizden geleni yaptığımızı inanıyoruz." (s. VI, VII)

Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde yukardaki prensipler dahilinde 3139 şair hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler en fazla bir sayfaya kadar çıkabilirken, bazan da, bir satır, hatta, "Derviş Ahmet diye tanındı." (s. 17), "Hayatı hakkında hiçbir bilgi yoktur." (s. 227), "Kastamonuludur." (s. 320) gibi çok kısa olmaktadır. Yukarda da

15 Bkz. Dr. Ali Yılmaz, "Tanınmayan Bir Evliyâ Tezkiresi: Bahrû'l-Velâye", *İlim ve Sanat*, sayı 17, Mayıs-Haziran 1987, s. 70-73.

16 Bkz Dr. Ali Yılmaz, *Köstendilli Süleyman Şeyhî*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1989.

belirttiğimiz gibi, bilgilerin kaynağı kısaltma halinde verilmiştir. Sayfa numaraları yoktur. Tezkirelerin ekseriyeti alfabetik sırayla tertip edilmiş olduğu için bu durum çoğu kaynak açısından problem teşkil etmez. Ancak *Kühû'l-Ahbâr*'dan alınan bilgilerin sayfa numarasının belirtilmesi uygun düşerdi.

Eserin sonuna eklenmiş olan Kişi Adları (s. 559) ve Eser Adları (s. 568) indeksleri kullanımda kolaylıklar sağlamaktadır. Fakat yer isimleri için indeks yapılmamış olması bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Bu, şairlerimizin coğrafi dağılımı bakımından faydalı olurdu.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, zikrettiğimiz özellikleriyle, şairlerle ilgili araştırma yapacaklar için, hayatları hakkındaki ilk bilgileri bulmak, tezkirelere girmiş olanların sayısı, aynı mahlastaki şairler gibi hususlarda başvurulabilecek bir el kitabı niteliğindedir. Bilhassa, araştırılan şair hakkında burada verilmemiş olan bilgilerin hangi tezkirelerde bulunabileceğinin belirtilmiş olması önemini artırmaktadır. Araştırmacıların daima ellerinin altında bulunduracakları faydalı bir kaynaktır.

Kültür tarihimizin tanınmasına çok önemli katkıları olacak bu eserin günümüz insanlarına kazandırılması gerçekten takdire şayan bir hizmet olmuştur. Ayrıca, kolektif çalışma ile ne kadar verimli ve faydalı eserler meydana getirilebileceğinin bir örneğini teşkil etmektedir. Bu tür çalışmaların yapılması ve eserlerin yayınlanması, kültür değerlerimizin günümüze aktarılması bakımından önem arz etmektedir. Devamını temenni ederiz.